

Josip Lisac
Zadar

“DAS DALMATISCHE” ŽARKA MULJAČIĆA

Žarko Muljačić, *Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*, Böhlau Verlag, Köln – Weimar – Wien, 2000.

Najvažnije su točke u životu Žarka Muljačića (rođen 1922.) Split, gdje je rođen i gdje je odrastao; Zagreb, gdje je studirao i tri godine (1953.-1956.) radio kao sveučilišni asistent i gdje i danas živi; Dubrovnik, gdje je radio tri godine (1950.-1953.) osobito značajne u njegovoj karijeri i gdje se i sada s nama nalazi; Zadar, gdje je djelovao dugo (1956.-1972.) kao docent, izvanredni i redoviti profesor i gdje je stvorio jezgru svoga djela; Berlin, gdje je, nakon Jagića, bio prvi Hrvat sveučilišni profesor i gdje je, moglo bi se reći, razvio jagićevsku aktivnost, iako su se, naravno, vremena promijenila u svemu, pa i u filologiji.

U doba moga studija u Zadru Žarko Muljačić bio je jedan od najistaknutijih profesora na Fakultetu, također poslije profesor u Berlinu, pa, dakle, nisam imao prilike raditi s njime kao sa starijim kolegom, ali bih o njegovu zadarskom radu ipak htio reći dvije riječi. Razumije se samo po sebi da je rad na novoosnovanu fakultetu bio težak, ali to našeg profesora nije spriječilo u radu intenzivnu i temeljitu. Posebno upozoravam na njegove riječi izrečene na godišnjoj skupštini Fakulteta u studenome 1957. o potrebi sastajanja s “kolegama u zemlji i u inozemstvu u cilju izmjene mišljenja, iskustava i metoda”, o mogućnostima specijalizacije, o tom kako “napretka nema bez žrtava, a ni bez rizika”. Danas možemo zaključiti da je i u vrlo otežanim okolnostima Žarko Muljačić djelovao u skladu s tim riječima, kako je općenito poznato. Sa svojih putovanja donosio je na Fakultet literaturu, a kad je otišao poklonio je Fakultetu dio svoje bogate knjižnice. Ne iznoseći svih činjenica o tim pitanjima, želio sam toliko reći o Muljačićevu zadarskom tragu; tu je bio i dekanom 1964.-1966., redovitim suradnikom fakultetskoga zbornika *Radovi* itd. Nastupno predavanje održao je u listopadu 1956., prije pokretanja *Radova*, pa nije u tom periodiku objavljeno, a

ovdje ga spominjemo jer je, neznatno izmijenjeno i nešto dopunjeno, objavljeno kao prvi članak u knjizi *Das Dalmatische*, nakon predgovorničkih riječi zaslužne Elisabeth von Erdmann – Pandžić i nakon autorovih uvodnih napomena. Ideje iznesene u tom radu ("O nekim zadacima naše romanistike") vodile su profesora Žarka Muljačića i dalje, ali – kako se zna – dalmatski nije bio jedinim njegovim bitnim interesom.

No prije upozorenja na raznovrsnost profesorova rada pogledajmo kakva je bila situacija u hrvatskoj filologiji u doba Muljačićevih početaka, recimo od 1945. do 1960. Svakako su tadanji lingvistički prvaci Petar Skok i Stjepan Ivšić bili svjesni slabosti mladogramatičarskoga učenja te su ga u svom radu u stanovitj mjeri modernizirali, ali scena – u prirodnoj usporedbi sa stanjem u svijetu – ipak nije bila najpoticajnije; hrvatsku je lingvističku misao tek trebalo osuvremeniti. U tom su smislu važne korake učinili Josip Hamm, Ljudevit Jonke, Petar Guberina, Rudolf Filipović i drugi. No tada ulaze u znanost i mladi ljudi, a najistaknutiji među njima (npr. Žarko Muljačić, Dalibor Brozović, Radoslav Katičić) rade i svestrano i smjelo se uključuju u strukturalistička kretanja već razgranata u svijetu. Muljačić i Brozović prvenstveno su fonolozi, također sociolingvisti, Katičić prvenstveno sintaktičar, no svi oni, istaknuti opći lingvisti, pokazuju da je potrebno modernizirati hrvatsku lingvistiku općenito, ne tek neke njene segmente, a u tom poslu sudjeluju i drugi, među kojima je pojava Bulczù Làsza sigurno važna.

Žarko Muljačić istaknuti je fonolog, proučavatelj dalmatskoga u Dubrovniku i dalmatskoga općenito, fonolog koji se zanima i za hrvatsku fonologiju i za fonologiju romanskih jezika, pa i za fonologiju općenito. Dalmatski je njegova trajna tema, a na tom je području Petar Skok doista velikim učiteljem; i Mirko Deanović bio je važan poticatelj. Muljačić se bavi Tomom Basiljevićem, predstavnikom prosvjetiteljstva u Dubrovniku, poglavito pak Albertom Fortisom. Talijanskom jeziku među romanskim jezicima u Muljačićevu znanstvenom interesu pripada prvo mjesto, no svi su romanski i drugi jezici promatrani teoretskim očima; otuda npr. relativistički pristup u proučavanju geneze i povijesti romanskih jezika; tu je bitno razlikovanje viših, srednjih i nižih jezika. No u svemu je vrlo važno to da Žarko Muljačić, obogaćujući hrvatsku lingvistiku, ujedno mnogo pridonosi i poznavanju hrvatskoga jezika, a to i knjiga *Dalmatski. Studije o izumrlom jeziku* rječito pokazuje. Spominjem npr. i njegovu važnu raspravu o čakavizmu.

Spomenuto Muljačićevo nastupno predavanje iz 1956. – "O nekim zadacima naše romanistike" – sadrži, kako vidimo, u naslovu imenicu zadatci, a ta je imeni-

ca vrlo česta i obična na kraju i najnovijih njegovih radova. Uvijek je, dakle, bitno ustanovljavati zadatke i izvršavati ih. Tekst iz 1956. polazi od Skokove definicije romanistike; prirodno je da se tada i njegova misao kreće u orbiti Skokove misli. Uz planet Skok počeo je nastajati planet Muljačić. Tu Muljačić oertava davnu lingvističku situaciju južnoeuropskog prostora i upozorava na tragove balkanskih romanskih jezika u raznim dijalektima i u standardnim jezicima te na utjecaj južnoslavenskih govora na sve romanske idiome i na izumrli dalmatski jezik. Posebno naglašava kako "nisu uvijek Slaveni bili primaoci, a Romani davaoci, već je bilo i mnogo pojava u obratnom smjeru, što je potrebno naglasiti, jer se često, s političkim tendencijama, samo prvo isticalo, pretjerano napuhavalo i zlobno komentiralo". Tada još govori profesor Muljačić o dalmatskom jeziku; u najnovije doba on ne govori o jednom dalmatskom jeziku nego o barem tri dalmatoromanska jezika, jadertinskom, raguzejskom i labeatskom, sa središtima u Zadru, Dubrovniku i Baru. Ta bi tri jezika bili tzv. srednji jezici, dok bi čuveni veljotski (krčkoromanski) bio jedan od nižih jezika, i to upravo onaj koji se najduže održao, do 1898. U nastupnom predavanju zadržava se profesor Muljačić na dalmatskom problemu, pri čemu ističe načelo da u znanosti ne smije biti tabu – područja. Bavljenje Labinjaninom Bartolijem i njegovim djelom tu se nametnulo samo po sebi, uz punu svijest o tom što je on u svojoj monografiji – također *Das Dalmatische* – učinio za romanistiku, kroatistiku i opću lingvistiku. Svakako je od 7. stoljeća dalje romanstvo u Dalmaciji ostalo neoporavljeno od teška udara primljena od novopridošla slavenskog elementa. Rezultati povijesne znanosti 1956. bitni su akademiku Muljačiću, koji se zalaže za proučavanje dalmatskoga u svakom gradu posebno i u svima usporedno. U svemu, mletački govor i hrvatski idiomi ugrožavali su dalmatski, a i primali od njega, pa je onda tu zapletenu i slabo dokumentiranu situaciju trebalo raščlanjivati osobito pažljivo.

Zadržali smo se više na nastupnom predavanju Muljačićevu jer ono na relativno jednostavan način tumači problematiku. Nakon tog priloga redaju se dalje Muljačićeve dalmatske studije, gdje poglavito vidimo njegov dubok interes za dubrovački romanski predmletački govor. Pokazuje se kako raguzeizmi ulaze u mletački leksik, venecijanizmi u raguzejski; taj raguzejski nestaje krajem 15. stoljeća. Kroatizacija Dubrovnika počinje prije kojih 8 stoljeća, a po prilici tada jezično se počinju miješati i raguzejski dalmatski i venecijanski; u 14. stoljeću Hrvati masovno ulaze u Grad.

U prilogu "Naši pejorativi romanskoga podrijetla I. (Neki refleksi od *capra* u našim dijalektima)" vidimo Žarka Muljačića kako temeljito analizira dijalekat-

nu građu, a nju je skupio opsežnom anketom, uz korištenje dijalektološke literature.

Velik je Muljačićev prinos "Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st. Prilog raguzejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji", pa je u novoj knjizi otisnut tek njegov dio. Raguzejski govor tu je strukturalistički proanaliziran uglavnom na temelju arhivske građe iz sredine 14. stoljeća. Kako je bilo teško doći do podataka Antonija Udine Burbura u Krku, jer je taj posljednji govornik dalmatskoga znao razne jezike, tako je u Dubrovniku bilo teško razlikovati različite idiome.

Zanimljivo je vidjeti kako je dobiven dubrovački hrvatski izraz *lero* "vragolan", "mangup" od raguzejske riječi slična zvučanja. Isto je tako trajno zanimljivo proučavati ime grada Dubrovnika, kao i neke druge dubrovačke teme.

Klasifikacija romanskih jezika također je važna Muljačićeva tema; njoj će se i naknadno vraćati proučavajući genetičke, tipološke i standardološke kriterije u klasifikaciji romanskih jezika; sve to obavlja mirno i objektivno.

Mora se reći da neke Muljačićeve dalmatske studije nisu uvrštene u knjigu o kojoj govorimo; tako recimo nema članka o riječi *tundela* "jastuk" ili o izrazu *surgati se* "usidriti se". Međutim, rad o slavensko-romanskoj simbiozi u Dalmaciji nije izostao.

Vrlo poticajnim čini mi se rad o Zoranićevu jeziku; tu je zanimljiva rana (iz 1969.) i tada možda iznenađujuća konstatacija da stari hrvatski pisci "nisu pisali kako su govorili". Svakako su leksikologijske i etimologijske bilješke uz *Planine* dokazale osebnost Zoranićeva leksika.

U prilogu o tretmanu nekih geminiranih nazala i likvida u raguzejskom susrećemo se s Muljačićem fonologom. Ustanovljuje se da je raguzejski, u simbiozi s mletačkim i hrvatskim, pod dvojnim pritiskom izvršio degeminaciju svih svojih geminata, pa tako i skupina kojima se bavi naš autor.

Nakon opisa dalmatskoga za pariško enciklopedijsko izdanje i jedne toponomastičke bilješke čitamo i članak "Astarea (od opće do vlastite imenice)", gdje vidimo da je Astarea bila dio dubrovačkoga teritorija, i to dio *districtusa*, tj. područje Župe, Šumeta, Rijeke, Gruža i Zatona, do 1302. i Cavtata. Bilo je u nas i drugih *astarea* ili slično, ali je jedino ta i postala i ostala vlastita imenica, barem dijelom zbog međunarodne važnosti dubrovačke Astoreje.

I dalje su teme u knjizi dalmatske, dijelom veljotske, uglavnom dubrovačke, međutim, u jednom od članaka autor se pita o tom što je bio istriotski u srednjem vijeku. Tu je već na djelu vlastiti Muljačićev model relativističke lingvistike, a riječ je upravo o statusu najstarijeg istriotskog (puls kog) do godine 1500.

Najprije je pulski bio tzv. *High Language*, zatim *Middle Language*, s venecijanskim kao višim jezikom, a od sredine 16. stoljeća pulski je jedan od idioma istriotskoga i kao takav *Low Language*, s venetskim kao srednjim jezikom i s talijanskim kao višim jezikom. Pulski se od toga doba duboko venecijanizira, poglavito u leksiku i u konsonantizmu.

Da ne spominjemo baš svih priloga, pogledajmo kako u najnovije doba Žarko Muljačić gleda na pitanje dalmatskoga; riječ je o prinosu napisanu za *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, i to upravo za svezak koji opisuje jezike za razdoblje do godine 1500. Usput spominjem da je Žarko Muljačić godinama vodio bibliografsku rubriku o dalmatskom u jednoj uglednoj publikaciji što izlazi u Strasbourgu. O dalmatskom i o drugim romanskim idiomima na području između Trsta, Albanije i Rumunjske piše se relativno mnogo, s time da je važna i obradba prežitaka podrijetlom iz izumrlih romanskih jezika ili njihovih dijelova, a u svem tom poslu hrvatski lingvisti (kao i neki drugi, slovenski, crnogorski, albanski itd.) imaju i velike dužnosti i znatne prednosti u rješavanju tih pitanja. U enciklopedijskom članku o kojem govorimo Muljačić daje definiciju dalmatskoga. Dalmatski je "ukupnost autohtonih romanskih varijeteta koji su se u srednjem vijeku govorili u nekim dalmatinskim gradovima, ali koji su se, nakon višestoljetnih simbiotičkih procesa, jedan po jedan, ugasili, prije početka 16. st. uz jedan jedini izuzetak: u gradu Krku na istoimenom otoku živjelo je, još u 19. st., nekoliko dalmatskih govornika". Tu se veljotski ističe kao jedini dalmatski varijetet za koji raspolažemo tekstovima u kojima ima lokalnih značajki. Povijesna znanost rastumačila je zašto je Krk (a i neki drugi naši tereni) privlačio Hrvate; razlozi su: relativna modernost gospodarstva i relativna liberalnost u uporabi starocrkvenoslavenskoga jezika u crkvi. Zanimljivo je da je, ugrubo govoreći, veljotski bio idiom sirotinje, dok je raguzejski bio idiomom vlastele. Ovdje dodajem svoje opažanje o utjecaju veljotskoga na krčke čakavske govore, osobito glede refleksa poluglasa *o* odnosno *e*, što je očito dobiveno od *ö*. Jednako tako je zanimljivo zapažanje da bi čakavština i štokavština bile jezični tipovi koji kontinuiraju vokalni sustav kakav je podloga rumunjskoga, kajkavski i slovenski bi se nastavljali na sustave poput furlanskoga i veljotskoga. U smislu tih slavističkih / kroatističkih zamjedbi čini se važan Junkovićev i Vermeerov rad.

Vraćajući se Muljačićevu enciklopedijskom tekstu, vidimo da se dalmatski govorilo u gradovima Krku, Osoru, Rabu, Zadru, Trogiru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru. Prvih šest gradova (a svi su oni čakavski) pripadalo je Donjoj Dalmaciji, ostala dva Gornjoj Dalmaciji, oba štokavska. Kako je općenito poznato, četiri dalmatske riječi spomenuo je Filippo de Diversis sredinom 15. stoljeća, a bilo je

dosta i ostalih vrela na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku iz kojih su se pažljivom analizom mogle odčitati neke dalmatske značajke; njih ima i u hrvatskim književnim tekstovima, također u dijalektima središnjega južnoslavenskoga dijasistema. Slijede podatci o fonologiji veljotskoj i raguzejskoj, pa i o ostalim jezičnim razinama. Tu je i toponomastika važna; npr. od Albona je dobiveno Labin, ali od Montona nije Montin nego Motovun, a to potvrđuje da su ti gradovi bili na različitim jezičnim područjima, Labin na dalmatskom, Motovun na istroromanskom. Zanimljivo je istaći i ulogu Hrvatica kao supruge u pohrvaćivanju gradova poput Zadra, Trogira i Splita. Na kraju, prije bibliografije, Žarko Muljačić nudi nam svoje i naše želje, poznate njegove zadatke.

Knjiga *Das Dalmatische* otisnuta je u izvanredno vrijednoj biblioteci Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest, i to kao 10. knjiga. Ta je knjiga sabrala tridesetak autorovih objavljenih prinosa napisanih na raznim jezicima, pa je to, dakle, zbirka radova pripremanih dugi niz godina. Iz cjeline vidimo kako profesor Muljačić rekonstruira dalmatski ("dalmatski") jezik i daje nam najvažnije spoznaje o toj temi. Jezična pitanja jadranske orijentacije proučava minuciozno dajući vrsne priloge o vezama hrvatskoga i romanskih jezika. Literaturu prati neumorno iz dana u dan, a svoju misao modernizira i metodološki usklađuje. U vremenu od 1940. kad je u skromnim *Pregnućima* objavio prinos "Selo kao predmet realističkih opisivanja" do danas objavio je stotine bibliografskih jedinica. Od tinejdžerskih do veteranskih godina, da uporabimo i taj dalmatski pridjev *vet-eranus*, radio je neumorno, sustavno i zaneseno, pisao dobronamjerno i kritički, stvorio opus iz kojeg se jasno razabire da je znanost prije svega traženje i otkrivanje istine. Od splitskih početaka do svjetskih uspjeha, uz bok Matteu Giuliu Bartoliju i Petru Skoku.*

---

* Ovaj je tekst pripremljen za predstavljanje knjige 3. rujna na XXX. seminaru Zagrebačke slavističke škole u Dubrovniku. Još su govorili i Ivo Pranjković i autor knjige. Isti ovaj tekst pročitao sam 3. listopada ove godine na Knjizi Mediterana u Splitu.